

Conscience, Hendrik (s.a.), *De schat van Felix Roobeek*, Brussel, Office de Publicité, Vroeger : Lebègue & Cie.

Vrijdag 14 mei 2021 ben ik 's namiddags in de universiteitsbibliotheek *De schat van Felix Roobeek* gaan halen en vanmiddag (zaterdag 15 mei) was het al uit. Het is een boek van 315 bladzijden. Dat bewijst dus nogmaals dat Conscience een meeslepende verteller is. Het is mij veel beter meegevallen dan *De oom van Felix Roobeek*. Het is spannender en de intrige zit goed in elkaar. Natuurlijk wordt er weer gebruik gemaakt van de ingrediënten van toen, maar dat geldt voor al de auteurs van die tijd en dus kunnen we dat Conscience niet kwalijk nemen. Ik had gedacht dat 'de schat' betrekking zou hebben op een verborgen erfenis van Jan-oom, maar dat heeft er niets mee te maken. Het is mij nog altijd een raadsel waarom Jan-oom op het einde van *De oom* zijn neef en nicht ontfermt en ik dacht in dit vervolg een verklaring of ontknoping te vinden, maar dat is dus niet het geval.

Voor de hedendaagse lezer komt het (wereld)vreemd over dat de ouders (in dit geval de vader want de moeder is overleden) zoveel te beslissen hebben in het huwelijk van hun kinderen en dat de sociale klasse daarin zo'n grote rol speelt. Eerst zal Victor niet met Emma kunnen trouwen omdat hij arm is en zij rijk, maar eenmaal zijn ware identiteit bekend is (waarbij Felix ten onrechte meent dat Victor/Frédéric van adel is) worden de rollen omgekeerd: nu acht Felix het uitgesloten dat Frédéric van zijn moeder (als ze nog zou leven) en familie de toelating zou krijgen om te trouwen met een burgermeisje. Lezers van nu zullen dat misschien allemaal vergezochte romantiek vinden, maar in de tijd van Conscience was dat simpelweg de realiteit en in die zin is het boek ook een tijdsdocument dat ons de kans biedt om ons in te leven in de matrimoniale denkwereld van toen.

Een Indische vriend van me die intussen al drie jaar in België woont en hier al twee jaar een lief heeft, heeft dat laatste nog altijd niet durven zeggen aan zijn ouders ook al bellen ze hem iedere dag op. Hij behoort tot een hoge Indische kaste en is bovendien enige zoon. Zijn ouders zetten hem psychologisch onder druk om terug naar Indië te keren en ze zullen daar een bruid voor hem kiezen uit dezelfde kaste. Mochten ze vernemen dat hij hier in België een lief heeft, dan zijn ze in staat om haar te laten vermoorden. Echt waar. Nochtans zijn die ouders verstandige mensen – de vader is geloof ik ingenieur en heeft een bloeiende cementfabriek –, maar als het op trouwen aankomt, wordt het verstand op nul gezet en bepalen de zeden wat wel en niet mogelijk is. Toen mijn vriend me dat vertelde, viel ik bijna achterover. Dat zoiets in onze tijd nog bestaat. Maar het bestaat dus wel degelijk. En in de tijd van Conscience zal het hier bij ons niet anders zijn geweest den heden ten dage nog in Indië. Dat klassenverschil blijft overigens niet beperkt tot huwelijken. Op 222 zegt Emma: 'Een klerk is toch maar een klerk, niet waar?' Op 260 denkt Felix bij zichzelf: 'Onwetend als ik was, kon ik toch niet wagen, in tegenwoordigheid van den klerk, mijne dochter door onbescheidene vragen of ongegronde verwijten te doen blozen.'

In dezelfde lijn ligt de opvatting over vondelingen en kinderen van misdadigers. Hierover zegt Karel Storms op 284: 'Het is een vondeling; dit reeds wordt, met recht of ten onrechte, als eene vlek beschouwd; maar hoeveel erger, hoe onteerend zou men het geacht hebben, ware men te weten gekomen, dat hij de zoon is van eenen moordenaar, wiens hoofd op het schavot is gevallen?' Men beweert altijd weer dat Conscience nooit enige kritiek durfde of wilde uiten op sociale toestanden, maar hij voegt in de woorden van Karel Storms toch fijntjes toe 'met recht of ten onrechte'.

Zoals gezegd, maakt de plot gebruik van de ingrediënten die toentertijd nu eenmaal gebruikt werden door alle grote schrijvers. Ik denk natuurlijk aan Dickens, maar ook aan de grote Portugese schrijver Eça de Queiros in zijn boek *Os Maias*. Verloren gewaande kinderen die toch nog blijken te leven en bovendien van rijke afkomst zijn, ongelukkige liefdes, stervende moeders, misverstanden, opoffering, zedelijke beperkingen, eerlijkheid, God en de kerk. Het komt er allemaal in voor. Nu vinden we dat niet meer origineel, maar we kunnen – zoals gezegd – Conscience niet kwalijk nemen dat hij nu eenmaal leefde en schreef in de tijd waarin er op die manier geschreven en gedacht werd. Wat hij

bovendien met die ingrediënten doet, is bijzonder origineel, en de manier waarop hij alles beschrijft is werkelijk spannend. De dialogen zijn ook zeer goed. Je vermoedt als lezer natuurlijk al lang voor de ontknoping dat die Victor de verloren gewaande kleine zal blijken te zijn en dat hij en Emma verliefd zullen worden, maar het is misschien net omdat je dat zéker wil weten dat je verder leest. Zoals nogal dikwijls bij Conscience zijn de (goede) personages volmaakt in hun ethiek, plichtsbesef, eerlijkheid en godsgeloof. Dat komt vandaag de dag geforceerd over en misschien was dat in Consciences tijd ook al zo, tenzij ook dat behoort tot de literaire code van toen, dat weet ik niet. De personages (en dus Conscience) hebben dat op den duur precies zelf ook wel door. Op 252, na lectuur van het handschrift waarin Felix de historie van de schat vertelt, noemt Frédéric Felix, Helena en Margriet 'drie [...] martelaars van een overdreven plichtgevoel!' Op 253 zegt Frédéric tot Felix: 'O, Mijnheer, ik bewonder uwe eindeloze eerlijkheid, uwe macht tot opoffering aan den plicht; maar terwijl het verhaal van uw treurig leven mij tranen ontrukkt, stond mijn gemoed op tegen zulke ongegronde, zulke noodeloze zelfverloochening.' Op 299 geeft Felix toe (tot Frédéric): 'gij weet het, ik ben mijn geheel leven de slaaf van den plicht geweest'.

Wat mij vanuit de psychologie van de personages niet helemaal heeft overtuigd, is dat Emma, die herhaaldelijk beschreven wordt als minzaam en vriendelijk ('[ze] betooverde iedereen door hare bijzondere minzaamheid' (230)) al vanaf het eerste contact met Victor genadeloos hard over hem oordeelt: 'Een klerk is toch maar een klerk, niet waar?' (222) en 'jammer maar dat zijn hoofd zoo ledig schijnt!' (227) Ook de plotse kwaadheid van Felix op Margriet na het grote verlies, vond ik nogal bruusk: 'ofschoon nu in mijn hart een onoverwinbaar gevoel van spijt en bitterheid tegen Margriet ontstond' (190) en 'Ik weet niet hoe het kwam, maar er groeide in mij tegen haar een gevoel van bitterheid en gramschap, dat sterker was dan mijne rede.' (196) (Zoiets doet mij aan de vele karakters bij Streuvels denken, die volledig beheerst worden door (en ten onder gaan aan) een obsessieve gedachte). Het klopt dat de raad van Margriet tot een debacle leidt, maar de raad was wel goed bedoeld en heeft voor het debacle veel winst opgeleverd. Margriet blijkt bovendien een zeer nobele en eerlijke ziel te zijn die van het weinige dat ze verdient, zoveel mogelijk afstaat om haar schuld af te doen. Gelukkig ziet Felix aan het einde in dat hij haar niet rechtvaardig behandeld heeft. Dat Margriet lange tijd met de gedachte speelt om in het klooster te gaan, is, gezien haar daadkrachtig karakter en haar down-to-earth-aanpak, ook wat vreemd, maar de wereld is vol vreemde zaken. De erg kwezelachtige manier waarop Helena de aanpak van Margriet bekritiseert, is nogal ondankbaar want Margriet heeft ervoor gezorgd dat er 'een fortuin' (180) verdiend is, maar Helena is wel het meest stereotiepe romantische personage in deze roman.

Wat mij opvalt (ook in vorig werk) is dat Conscience het altijd heeft over 'zwarte oogen'. Dat is een eigenaardig beeld want ogen bestaan in vele kleuren, maar toch niet in het zwart (denk ik). Bovendien beschouwt hij 'zwarte oogen' niet als een teken van gemeenheid, maar van schoonheid: 211, 227, 280, 282. Een treffend voorbeeld hiervan is dit (280): 'velen dezer Heidensche kinderen schenen, niettegenstaande hunne onzindelijkheid, zeer aanvallig van gelaat. Althans de meesten hadden zwarte glinsterende oogen [...].'

Conclusie: Ik heb dit boek graag gelezen en bewonder Conscience om zijn vindingrijkheid en zijn boeiende vertelkunst.

205: Ze [= Emma] had nu haar twaalfde jaar bereikt.
211: Hij had zijn twintigste jaar bereikt;

Philip Vermoortel
05-2021